

## Σ Υ Μ Μ Ι Κ Τ Α

### Ο ΕΚ ΛΑΜΠΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΟΣ

Εἰς τὸ ἄρθρον μου «Ἅγιος Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει καὶ ἡ Κρήτη ἐπὶ εἰκονομαχίας»<sup>1</sup> καθὼς καὶ εἰς τὸ συμπληρωματικὸν σημείωμα «Ἰωσήφ ὁ ὑμνογράφος εἰς Κρήτην»<sup>2</sup> ἀπέφυγα νὰ ἀναφέρω τὸ ὄνομα τοῦ Γεροντίου τοῦ ἐκ Λάμπης, περὶ τοῦ ὁποίου εἶχε γίνει ἤδη λόγος εἰς Krumbacher<sup>3</sup>, διότι αἱ ὑπάρχουσαι περὶ αὐτοῦ πληροφορίες εἶναι ὅλως ἀσαφεῖς. Ἐπειδὴ ὅμως μέχρι τοῦδε δὲν ἠδυνήθην νὰ εὔρω τίποτε τὸ θετικώτερον, ἀπεφάσισα νὰ παρουσιάσω ἐδῶ τὸ πρόβλημα ὡς ἔχει, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἄλλος τις τυχερώτερος ἐμοῦ θὰ δυνήθῃ ἴσως νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω.

Μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου φέρεται ἐν ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἐποφειλομένη πρὸς θεὸν ἐτήσιος εὐχαριστία καθ' ἣν ἡμέραν ἠπελάβομεν τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν, σὺν ἀποδείξει εὐσεβείας δογμάτων καὶ καταστροφῇ τῶν τῆς κακίας δυσσεβημάτων»<sup>4</sup>. Πρόκειται περὶ πανηγυρικῆς ὁμιλίας εἰς τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν, τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ ὁμιλία αὕτη ἀπετέλεσεν ἀργότερον τὴν βᾶσιν πέριξ τῆς ὁποίας ἀνεπτύχθη τὸ γνωστὸν καὶ μέχρι σήμερον ἀναγινωσκόμενον «Συνοδικὸν τῆς Ὁρθοδοξίας»<sup>5</sup>. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ τοῦ Κηρουλαρίου καὶ συνεπῶς καὶ εἰς τὸ ὡς ἄνω «Συνοδικὸν τῆς Ὁρθοδοξίας» ὑπάρχει τὸ ἀκόλουθον ἀνάθεμα: «Γεροντίῳ τῷ ἐκ Λάμπης μὲν ὀρμωμένῳ, ἐν δὲ τῇ Κρήτῃ τὸν ἰὸν τῆς αὐτοῦ μυσσαρᾶς αἰρέσεως ἐξεμέσαντι καὶ εἰλημμένον ἑαυτὸν ἀποκαλέσαντι ἐπ' ἀνατροπῇ (φεῦ!) τῆς σωτηριώδους οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ σὺν τοῖς διεστραμμένοις αὐτοῦ δόγμασι καὶ συγγράμμασι καὶ τοῖς ὁμόφροσιν αὐτοῦ, ἀνάθεμα»<sup>6</sup>.

<sup>1</sup>) «Κρητικά Χρονικά» 5, 1951, 32 - 60.

<sup>2</sup>) Αὐτόθι. 6, 1952, 155 κ. ἐ.

<sup>3</sup>) Geschichte der Byz. Lit.<sup>2</sup>, 1897, 67.

<sup>4</sup>) Migne, PG, 120, 724 - 736.

<sup>5</sup>) Τριώδιον, ἐκδότης Μιχαὴλ Ι. Σαλίβερος, 145 - 154.

<sup>6</sup>) Ἡ φράσις: «τῷ ἐκ Λάμπης μὲν ὀρμωμένῳ, ἐν δὲ τῇ Κρήτῃ τὸν ἰὸν» κ.τ.λ. σημαίνει βεβαίως ὅτι ὁ Γερόντιος κατήγετο ἐκ Λάμπης, ἔδρασεν ὅμως γενικῶς ἐν Κρήτῃ. Τονίζω τὴν τοπογραφικὴν σημασίαν τῆς φράσεως διὰ νὰ ἰποφευχθῇ ὁ κίνδυνος παρερμηνείας τῆς λέξεως Κρήτης ὡς δῆθεν σημαίνουσης ἐνταῦθα τὸ Ἑράκλειον — Χάνδακα (Πρβλ. ΕΕΒΣ, 21, 1951, 235 κ. ἐ.). Ἡ «Κρήτη» ὡς «Ἑράκλειον—Χάνδαξ» ἀπαντᾷ μόνον εἰς πολὺ μεταγενέστερα ἑλληνικὰ κείμενα

Καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει ἀκόμη μελέτη ἀναλύουσα ὅλας τὰς εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν φερομένας παραλλαγὰς τοῦ «Συνοδικοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας» μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν χρονολογικῶν καὶ ἄλλων ἱστορικῶν δεδομένων. Εἶναι διὰ τοῦτο ἀδύνατον νὰ ἀποφανθῇ τις, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦδε ὑπαρχόντων στοιχείων, πότε ἀκριβῶς εἰσῆχθη ἡ μνεία τοῦ Γεροντίου εἰς τὸ Συνοδικόν, δεδομένου μάλιστα ὅτι ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κηρουλαρίου φερομένη ὁμιλία δὲν εἶναι πράγματι ἔργον του, ἀλλὰ παραλλαγή τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου τοῦ Συνοδικοῦ γενομένη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11. αἰῶνος καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κηρουλαρίου<sup>1</sup>. Ἀπὸ τὸ κείμενον τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κηρουλαρίου φερομένης ὁμιλίας εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ Γερόντιος ὑπῆρξεν εἰκονομάχος. Τοῦτο δὲν φαίνεται σαφῶς ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναθέματος κατὰ τοῦ Γεροντίου, προκύπτει ὅμως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ Κηρουλαρίου γίνεται λόγος ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον περὶ εἰκονομαχίας. Εἰς τὸ σήμερον ὅμως ἀναγινωσκόμενον «Συνοδικόν τῆς Ὁρθοδοξίας» πρὸ τοῦ καταλόγου τῶν ἀναθεματιζομένων ὑπάρχουν ἕξ ἄλλα τμήματα αἰρετικῶν διδασκαλιῶν, μὴ μνημονευομένων εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ Κηρουλαρίου καὶ μὴ συνδεομένων ἀμέσως πρὸς τὴν εἰκονομαχίαν, εἶναι δὲ ἐνδεχόμενον ὁ Γερόντιος νὰ εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τινὰ ἐξ αὐτῶν καὶ ὄχι εἰδικῶς δι' εἰκονομαχικὴν δρασίαν. Αὐτὴ αὐτὴ ἄλλωστε ἡ φρασεολογία τοῦ ἀναθέματος κατὰ τοῦ Γεροντίου θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς ὑποστήριξιν ὅτι οὗτος δὲν κατηγορεῖται εἰδικῶς δι' εἰκονομαχικὰς ἀπόψεις. Ἡ φράσις: «τὸν ἰὸν τῆς αὐτοῦ μυσσαρᾶς αἰρέσεως ἐξεμέσαντι» ἀναφέρεται ἐνδεχομένως εἰς εἰδικὴν τινὰ προσωπικὴν αἵρεσιν τοῦ Γεροντίου, αἱ δὲ ὑπόλοιποι «εἰλημμένον ἑαυτὸν ἀποκαλέσαντι» καὶ «ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς σωτηριώδους οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ» δὲν βλέπω κατὰ τί εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἰδιαιτέρως συνδεόμενα πρὸς τὴν εἰκονομαχίαν.

(17. καὶ 18. αἰῶνος), ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑνετῶν (Isola di Candia, città di Candia). Χρονολογικῶς παλαιότερον παράδειγμα τῆς χρήσεως τοῦ «Κρήτη» ἀντὶ τοῦ Χάνδακος εἶναι νομίζω, τὸ βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα εἰς τὸν Σιναϊτικὸν κώδικα 2055: «Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Γεωργίου ἱερέως ἐκ πόλιν καλουμένην Κρίτην διὰ ἐξόδου καὶ κόπου Ἰωάννου τὸ ἐπίκλητον Τουρτζιμάνο υἱοῦ τοῦ Σελόμο, εἰς χιλίους τετρακοσίους λδ', εἰς τὸν μῆναν τὸν σκιπέμβριον, ἡμέρα δ', ὦρα σί'». Benesevic, V., Catalogus κ.τ.λ. III, 1 (1917), 311. Οὐδεμία μαρτυρία ἐκ βυζαντινοῦ κειμένου ὑπάρχει ὑπὲρ τῆς ταυτίσεως αὐτῆς. Ἡ λύσις τῆς δυσχερείας εἰς τὸ χωρίον τῆς βιογραφίας Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει ὑπὸ Συμεῶνος (Migne, PG, 115, 1112, Πρβλ. «Κρητικά Χρονικά» 5, 1951, 35) εὐρίσκεται ἀναμφιβόλως εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ ἔργου.

<sup>1</sup>) Amann E., DTC, X, 2, 1929, 1702.

Κατὰ ταῦτα, καὶ μέχρι τῆς συστηματικῆς ἀναλύσεως τῶν παραλλάγων τοῦ «Συνοδικοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας» εἶναι ὀρθὸν νομίζω νὰ ἀποφεύγεται ἄμεσος σύνδεσις τοῦ Γεροντίου πρὸς τὴν εἰκονομαχίαν, διότι ναὶ μὲν τὸ ὄνομά του φέρεται εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κηρουλαρίου μεταξὺ τῶν εἰκονομάχων, ἀλλ' εἰς τὸ σημερινὸν «Συνοδικὸν τῆς Ὁρθοδοξίας», τὸ ὁποῖον εἰδικῶς κατὰ τὸ τμῆμά του αὐτὸ εἶναι ἴσως πολὺ παλαιόν, τὸ κατ' αὐτοῦ ἀνάθεμα φέρεται ἔπειτα ἀπὸ μνεῖαν καὶ ἄλλων, μὴ εἰδικῶς εἰκονομαχικῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν. Τὸ ὅλον πρόβλημα θὰ λυθῆ ὀριστικῶς εἴτε εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κειμένου τοῦ «Συνοδικοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας» εἴτε δι' ἀνευρέσεως ἄλλης, ἀγνώστου εἰς ἐμὲ μνεῖας τοῦ ὀνόματός του.

#### ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΟΥΡΔΑΣ

Παρὰ τοῦ κ. Βασιλείου Λαούρδα, ὑπ' ὄψει τοῦ ὁποίου ἐτέθη ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον «Παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ Παλαιογραφικὰ» δημοσιευομένη ἐν τῷ παρόντι τόμῳ (σσ. 423 - 438) μελέτη τοῦ κ. Μ. Ἰ. Μανούσακα, ἀπεστάλη πρὸς τὴν Συντακτικὴν Ἐπιτροπὴν τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν» ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολή :

Ἀγαπητοὶ φίλοι,

Σὰς εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὴν καλωσύνην, νὰ θέσετε ὑπ' ὄψιν μου τὰ ἰδοκίμια τοῦ ἄρθρου τοῦ κ. Μ. Μανούσακα ἐπὶ τῶν «Κρητικῶν Παλαιογραφικῶν». Ἐπίσης εὐχαριστῶ καὶ τὸν κ. Μανούσακαν, διὰ τὴν προσοχὴν μὲ τὴν ὁποίαν ἐμελέτησε τὰ παλαιογραφικὰ αὐτὰ σημειώματα, ὡς καὶ διὰ τὰς χρησίμους του ὑποδείξεις. Τὰ «Κρητικὰ Παλαιογραφικὰ» δημοσιεύονται ἄνευ ἀξιώσεων, ὡς προσφορὰ κυρίως ὑλικοῦ καὶ ὡς ἀφορμὴ ἀνακινήσεως διαφόρων εἰδικῶν καὶ γενικῶν ζητημάτων. Λόγῳ τῆς ποικιλίας τῶν θεμάτων τὰ ὁποῖα τίθενται, λόγῳ τῆς προσπαθείας μου νὰ μὴ ἐπεκτείνωμαι, ἀλλὰ νὰ περιορίζωμαι, εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, ὡς ἐπίσης λόγῳ τῶν ἀποστάσεων αἱ ὁποῖαι δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἴδω τυπογραφικὰς διορθώσεις, εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν ἀτέλειαι, εἶμαι δὲ εὐτυχῆς διὰ τὴν συμβολὴν τοῦ κ. Μανούσακα. Ἐλπίζω ὅτι καὶ εἰς τὸ μέλλον τόσον καὶ ὁ κ. Μανούσακας, ὅσον καὶ ἄλλοι συνάδελφοι θὰ συνεχίσουν νὰ προσφέρουν, ἐν πνεύματι καλῆς πίστεως καὶ μὲ τὴν πρόθεσιν συμβολῆς εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης, τὴν βοήθειάν των, διὰ τὴν καλυτέραν ἐμφάνισιν τῶν «Κρητικῶν Παλαιογραφικῶν».

Οὐδεμίαν δυσκολίαν ἔχω νὰ ἀναγνωρίσω τὴν ὀρθότητα πολλῶν ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Μανούσακα. Μερικὰς ἀπὸ τὰς διαπιστώσεις του τὰς εἶχα κάνει καὶ ἐγώ, ὅτε πλέον εἶχον δημοσιευθῆ τὰ σχετικὰ